

19.2. Ликвидиране на чифлиците и отнемане на собствеността

Всички действия на отечественофронтовската власт след 9 септември 1944 г. са съпроводени с лъжи и демагогия от страна на комунистите и техните поддръжници, които непрекъснато уверяват народните маси, че стоят категорично в защита на частната собственост. В предизборния позив на БРП(к) за изборите за Велико народно събрание през 1946 г., насочен към българските селяни, те заявяват:

„Селяни и селянки,

Гнусна лъжа е, че Отечествения фронт, специално комунистите, искали да ви вземат имота, да посегнат на вашата частна собственост... Само няколко дни ни делят от голямо събитие – избор за Велико народно събрание, което ще гласува новия основен закон на държавата – народно-републиканската конституция. Ето какво предвижда член 8 от проектоконституцията: „Признава се частната собственост и частния почин в стопанството, като придобитата чрез труд и спестовност частна собственост се ползува с особена закрила...“ БРП (комунисти) е най-последователната защитница на вашата трудова частна собственост.

Гласувайте за Отечествения фронт с червено-винената бюлетина!...

ЦК на БРП (комунисти) “⁹⁰⁹

„Последователността“ на комунистите е забележителна! Цялата собственост и паричните авоари на населението са обрани от държавата за по-малко от три години. На 12 март 1946 г. е приет Закон за трудовата поземлена собственост (аграрна реформа), за да се реализира принципът „земята принадлежи на този, който я обработва“. В Добруджа собствеността на земя на семействата е ограничена до 300 дка, а в останалата част от страната – до 200 дка. По съветски модел с една част от отнетата земя е образуван Държавен поземлен фонд, от който са оземлени бедни земеделски стопани, след което те са измамани и насила са вкарани в ТКЗС, а останалата част от земеделската земя е предадена на Държавните земеделски стопанства (ДЗС).

⁹⁰⁹ Позив на БРП(к) към българските селяни, октомври 1946 г. Печатница на БРП (к), София.

През февруари 1947 г. е приет закон, с който „се изземва срещу заплащане за нуждите на ТКЗС и МТС едрият земеделски инвентар от собствениците, които нямат земя, главното им занятие не е земеделие и машината не им служи за препитание“. Преди приемането на закона повечето собственици на земеделска техника са обединени в Съюз на собствениците на едър земеделски инвентар, който договаря отдаването ѝ под наем на ТКЗС. През 1947 г. правителството предлага изключително неизгодни наемни условия, които Съюзът отхвърля и в отговор на това ОФ властта мобилизира техниката и нейните оператори по Закона за гражданската мобилизация. Следва масов бойкот, след който правителството национализира 3331 трактора, 3751 вършачки, 411 редосеялки, 747 сноповръзвачки и друга механизация, а собствениците са обезщетени с държавни ценни книжа, без реална стойност. Наказанието за отнемане на части или повреждане на машините, подлежащи на изкупуване, е променено от глоба в строг тъмничен затвор.

През март 1947 г. е проведена обмяна на парите с конфискационен характер – намиращите се у гражданите пари до 2000 лв. се обменят „стар лев срещу нов“, а всички средства над тази сума се задържат като влог в банката и се разменят в съотношение 4:1. През м. юни с постановление на Министерския съвет са отнети и 2/3 от манастирските земи.

В края на 1947 г. е приет Законът за национализация на частните индустриални и минни предприятия и държавата изземва 1997 по-едри и 4027 по-малки индустриални предприятия. Заграбването на предприятията започва още с присъдите на „народния съд“ през 1945 г., когато редом с постановените съдебни убийства и дълги години тъмничен затвор са конфискувани изцяло или частично 137 индустриални предприятия, а през 1946 г. по Закона за конфискация на придобитите със спекула имоти са конфискувани други 700 предприятия⁹¹⁰. На 27 декември 1947 г. са национализирани и банките.

През декември 1947 г. и през март 1948 г., отначало частично, а после изцяло, са отнети горите от частните собственици в полза на държавата.

През април 1948 г. влиза в сила и Закон за одържавяване на едра-та градска покрита недвижима собственост, с който са национализирани къщи, апартаменти, магазини, хотели, вили, пекарни, ателиета, а през юли 1948 г. са ликвидирани и частните издателства.

⁹¹⁰ Още в края на 1944 г. и началото на 1945 г. над 200 от най-големите и печеливши индустриални предприятия вече са конфискувани от окупационната Червена армия като „военни трофеи“, защото част от акциите им са били притежание на предприемачи от Германия и Унгария.

Ликвидирането на българските чифлици е част от тази политика и пример за това, как трудолюбиви и почтени селски и градски фамилии са ограбени и разпилени, а техният десетилетен труд – обезсмислен.

Чифлиците в Добруджа към 1944 г. са около 150 от общо 170 чифлика в цяла България. Те се създават около и след Освобождението върху имотите на изселените турци, закупени най-напред от земеделци и търговци от Северна Добруджа, които бягат в Южна Добруджа, за да не останат под румънско владичество, както и от земеделци и овчари от Южна България⁹¹¹. Отначало земята се обработва с най-примитивна техника, безводието е голям проблем, но година след година, постепенно и с много труд чифлиците се превръщат в малките оазиси на Добруджа. Десетилетия наред в тези стопанства, започнали от нищото, пестеливи и трудолюбиви български семейства влагат много предприемчивост, грижа и средства и успяват да създадат големи и модерни за времето земеделски стопанства. Част от наследниците на първите чифликчии се образуват в Европа и донасят модерните методи на обработка на земята и отглеждане на селскостопанските животни. Тези чифлици придават колорит и душа на живота в Добруджанската равнина. Чифликчиите построяват и модерни къщи, мелници, мандри, маслобойни, складове, магазини. Много от тях са крупни дарители за изграждането на църкви, училища, читалища и подпомагат културно-просветната дейност в Добричко.

Преди да се извърши национализацията на земята в Добруджа, има „настъпление срещу капиталистическата собственост в селското стопанство“, подстрекавана от новата власт. Под лозунга „земята на тези, които я обработват“ започва натиск върху по-крупните земеделски стопанства и техните собственици. Нагонът за разграбване и плячкосване на чуждата земя се разгаря с голяма сила.

„За Добруджа, където съществуваша едри чифликчийски стопанства и се експлоатираше безмилостно труда на малоимотното селско население, аграрната реформа беше от изключително значение. Жителите на окръга с телеграми и резолюции от събрания и митинги настояваха пред ОФ правителство за по-скорошното ѝ приложение.“⁹¹²

⁹¹¹ Малчева, Веселина. Чифликчийството в Добруджа. Матадор, Добрич, 2009

⁹¹² Ликвидиране на капиталистическата собственост в Толбухински окръг. – В: Каталог на документи, съст. Воля Цончева, Калинка Пенева, ОДА – Толбухин, 1980, с. 5.

Телеграми от селата се изпращат до Националния комитет на Отечествения фронт с настояване за бързо провеждане на аграрната реформа. От с. Макензен е изпратено писмо до Околийския комитет на ОФ в с. Тервел с искане за по-скорошно оземляване на малоимотните селяни⁹¹³; общоселското събрание на антифашистите от с. Владимирово приема резолюция за отнемане на земята от едрите собственици⁹¹⁴; селското събрание в с. Алеково приема резолюция за по-скорошно провеждане на аграрната реформа⁹¹⁵. Подобни искания изпращат селяните от селата Блатница, Вранино, Соколово, Безмер, Видно, Градница, Орешак, Поп Русаново, Пчеларово, Кладенци, Царичино, Стопанската комисия при Околийския комитет на ОФ – гр. Балчик, Околийския комитет на ОФ в с. Тервел и много други. Настъплението на болшевиизираниите селски маси е в пълен ход.

В устрема за заграбване на земята и имотите от богатите и трудолюбиви селяни не е забравен класовият враг, който е следен изкъсо. На конференции, свикани в Добруджанско, селските ОФ комитети са инструктирани да следят класовите врагове и да докладват. Веднага към Околийските комитети на ОФ заваляват донесения за отношението на опозицията в околията на Балчик относно аграрната реформа⁹¹⁶; за отрицателното отношение на чифликчията Гено Холевич към аграрната реформа⁹¹⁷; за отнемане на земите на чифликчиите Пинкас и Васил Козарев⁹¹⁸; за чифлиците в с. Кабелшково⁹¹⁹; за чифлика на Никола Друмев в с. Горняк⁹²⁰; изготвят се списъци на едри земеделски собственици, на които трябва да се отнемат земите⁹²¹, и др.

⁹¹³ Държавен архив (ДА) – Добрич, ф. 8, оп. 1, а.е. 1, л. 184, писмо от общинското управление в с. Макензен до Околийския комитет на ОФ в с. Тервел за оземляване на малоимотните селяни чрез прилагане на аграрна реформа, 11 ноември 1944 г.

⁹¹⁴ Пак там, ф. 22, оп. 1, а.е. 399, л. 173, резолюция на общоселско събрание на антифашистите от с. Владимирово за отнемане на земята от едрите собственици, 20 май 1945 г.

⁹¹⁵ Пак там, ф. 8, оп. 1, а.е. 9, л. 171, резолюция от общоселско събрание в с. Алеково за по-скорошно провеждане на аграрната реформа, 15 юли 1945 г.

⁹¹⁶ Пак там, ф. 10, оп. 1, а.е. 15, л. 68, сведение на Околийския комитет на ОФ на гр. Балчик за отношението на опозицията в околията на Балчик към аграрната реформа, 6 ноември 1945 г.

⁹¹⁷ Пак там, ф. 10, оп. 1, а.е. 12, л. 112, писмо от Районния комитет на ОФ в гр. Каварна до Околийския комитет на ОФ в гр. Балчик, 9 септември 1945 г.

⁹¹⁸ ЦДА, ф. 28, оп. 1, а.е. 369, л. 218, изложение от Околийския комитет в с. Тервел до МЗДИ за отнемане на земите на чифликчиите Пинкас и Васил К. Козарев при провеждане на аграрната реформа, 14 юни 1946 г.

⁹¹⁹ ДА – Добрич, ф. 8, оп. 1, а.е. 19, л. 155, писмо от Околийския комитет на ОФ в с. Тервел до Областния комитет на ОФ – гр. Варна с данни за чифлика в с. Кабелшково, 27 март 1947 г.

⁹²⁰ Пак там, ф. 9, оп. 1, а.е. 19, л. 8, писмо от ДЗС в с. Горняк до Околийския комитет на ОФ в с. Генерал Тошево за чифлика на Никола Друмев, намиращ се в селото.

⁹²¹ Пак там, ф. 10, оп. 1, а.е. 28, л. 48, ОДА – Добрич, ф. 10, оп. 1, а.е. 28, л. 48, списък на едрите земеделски собственици от с. Карвуна, на които следва да се отнемат земите при приложението на аграрната реформа, 21 август 1946 г.

Отечественофронтовската власт провежда национализация на чифлиците, като оставя по 300 дка земя на техните собственици, но поради отнемането и на инвентара и механизацията, много от тях се отказват от земята в полза на общините. Останали без нея, чифликчийските семейства се разпадат и членовете им се разпиляват. Такава е съдбата на наследниците на чифликчиите от Генералтошевско: Ставри Близнаков, с. Орлово; братята Илия и Сава Вичеви, с. Чернооково; Кръстю Кудев, с. Бежаново; Станчо Къраджаларски, с. Сърнино; Лука Ангелов, собственик на чифлик в с. Дъбовик, дарител на Българското културно общество, чийто внук Любен Станчев, известен добруджански журналист, е осъден на смърт от „народния съд“; братя Каневи, собственици на чифлик в с. Зограф, дарители за изграждането на паметника на ген. Иван Колев в Добрич и на Българското културно общество; Димитър Драгнев Попов, внук на видния възрожденец поп Паскал, от чийто род произхождат много просветени, културни и обществено скроени личности⁹²².

Братята Иван и Никола Костови създават в с. Вазарци, Добричко, един от най-модерните за времето чифлици, в който доставят животни от чужбина, извършват селекция на редки видове животни и участват в престижни изложби. Никола Костов, завършил фармация в Букурещ, създава известната в Добрич модерна аптека с огледалата. Двамата братя са инициатори и дарители за създаването на духовия оркестър при Българската частна гимназия в Добрич по време на румънската окупация, даряват средства за построяване и оборудване на читалищните сгради в с. Козлодуйци, Добричко, и с. Соколово, Балчишко.

Много от чифликчиите, белязани с етикета „народен изедник“ или „кулак“, имат нерадостна съдба след „Девети“. Георги и Стоян Георгиеви, които управляват бащиния чифлик в с. Раковски, Каварненско, остават без пенсии и стават общи работници и разносвачи на мляко, въпреки че национализираната маслобойна на семейството е основата за създаването на завод „Калиакра“, а чифликът им се превръща в база на Държавното земеделско стопанство „Раковски“ край Каварна.

Васил Вълков още като млад създава фабриката за лед „Фригъл“, а на 60 години, след многогодишен труд, изгражда модерен чифлик върху 4350 дка земя в с. Крушово, Генералтошевско, като между нивите, всяка от по 250 дка, изгражда полезащитни пояси⁹²³. Закупува трактори, жътварки, прикачен инвентар, отглежда коне, крави, птици. Всичките си капита-

⁹²² Малчева, Веселина. Чифликчийството в Добруджа.

⁹²³ Пак там.

ли влага в чифлика, дори не закупува собствена къща в Добрич, където семейството му живее под наем. След национализацията на чифлика той е вкаран във Варненския затвор през 1947 г. с обвинение, че е отворил хамбара си, който е запечатан от властите. През ноември 1948 г. е национализирана цялата собственост на семейството му, като са им оставени само 300 дка земя. Впоследствие, през 1950 г., са заграбени още 250 дка, а последните 50 дка са отнети с мотива, че Васил Вълков не ги обработва самостоятелно, при положение че му е отнет целият селскостопански инвентар. На 70-годишна възраст започва да отглежда пчели и от продажбата на мед осигурява прехраната и издръжката на семейството.

Голям е броят на чифликчиите, които дълги години са помнени с добро от своите съселяни и съграждани заради дарителската им дейност и отзивчивостта към болката и недоимъка на хората. През 1946 г. след смъртта на Демир Атанасов, собственик на чифлик в с. Лозенец, община Крушари, обществеността в Добрич издава некролог с благодарност за добрите му дела (безплатна ученическа трапезария, дарения за Българското културно общество, грижи за разкрояването на с. Лозенец, озеленяване на пътя между селото и Добрич с акациев дървета), а в некролога, издаден от турската общност, той е наречен „Баща на бедните“.

Любен Сейреков, високообразован и интелигентен, ръководи с изключителна грижа и познания семейния чифлик в с. Чернооково, Генералтошевско. Управлява не само голямото животновъдно стопанство и обработва хиляди декари земя, но и дълги години е кметски наместник в селото, запомнен от хората като изключителна личност, помагал на всеки, който е поискал помощ от него.

Фамилиите Холевич (с чифлици в селата Белгун и Септемврийци, Каварненско), Ючормански (с чифлици в селата Тригорци и Кремена, Балчишко, и в с. Одръци, Добричко), братя Калинкови (с чифлици в с. Голяма и Малка Калина, Генералтошевско, и в с. Травник, Каварненско) са с вековна връзка с Добруджа. Голям брой учители, инженери, учени, лекари, филолози и политици се раждат в тези родове, развили се и укрепнали около чифлика.

За много от мелничарите, фабрикантите и по-състоятелните земедельци отнемането на собствеността им завършва трагично. Когато шивачът Димитър Георгиев от с. Карапелит нахлува с комисията, за да национа-

лизира своя съселянин Йордан Гагаузов, най-бедните селяни заобикалят двора „и когато разбраха, защо е тази врява, взеха да се подхилват и да подхвърлят хапливи закачки. Взехме му вършачката и не го арестувахме. Само му забранихме да излиза извън селото. След няколко дни се самоуби“⁹²⁴.

Петрана Петрова, едър земевладелец и производител, полудява след отнемането на земята; Крум Паскалев, собственик на мебелни фабрики в Нови пазар и Сливен, както и Никола Петков, собственик на земи в добруджанските села Люляково, Присед, Пленимир, Методиево и др., се обесват след национализацията; отнемането на мелницата от Енчо Дерменджиев от с. Росица, Добричко, както и на предачницата на арменец Парсех от Добрич, става причина за тяхната смърт⁹²⁵.

Всички действия на новата власт по ликвидирането на чифликчийството в Добруджа и в страната се посрещат с удовлетворение от широките народни маси, които по-късно акламират и национализацията и на събрания и митинги изразяват благодарността си към ОФ власт и готовността си да увеличат производителността на труда и да умножат народното богатство⁹²⁶.

След завземането на маслобойната на Васил Казаков в Добрич е направено събрание на двора и „буйна радост обхвана работниците. Те хвърляха шапки и викаха „ура“⁹²⁷. Този възторг се вижда от Годишния доклад на Околийския комитет на ОФ в с. Тервел, в който е отразено радостното настроение, с което населението посреща национализацията на индустрията и минното дело⁹²⁸; от резолюцията на Околийската конференция на ОФ в с. Генерал Тошево, с която се одобрява проведената национализация на индустрията и банките⁹²⁹; от резолюцията на общоградското събрание на Окръжния синдикален съвет в Добрич за готовността на работниците

⁹²⁴ ДА – Добрич, а.е. 57, с. 83, спомени, записани от ученици на ПМГ „Иван Вазов“ от Толбухин, по случай 40 години от национализацията на собствеността в НРБ.

⁹²⁵ Пак там, с. 16, 85, 161.

⁹²⁶ Ликвидиране на капиталистическата собственост в Толбухински окръг, с. 5.

⁹²⁷ Държавен архив, Добрич, а.е. 57, с.52, спомени, записани от ученици на ПМГ „Иван Вазов“ от Толбухин, по случай 40 години от национализацията на собствеността в НРБ. Спомени на Георги Тончев от с. Телериг.

⁹²⁸ ЦДА на НРБ, ф. 28, оп. 1, а.е. 77, л. 84, годишен доклад на Околийския комитет на ОФ в с. Тервел с данни за възторженото настроение, с което населението на района посреща национализацията на индустрията и минното дело, 1947 г.

⁹²⁹ ЦДА, ф. 28, оп. 1, а.е. 76, л. 25, резолюция на Околийската конференция на ОФ в с. Г. Тошево, с която се одобрява проведената национализация на индустрията и банките, 15 януари 1948 г.

да разширяват и укрепват национализираните предприятия за изпълнение на задачите от двегодишния народостопански план⁹³⁰ и др.

Велико Желев от с. Люляково, инструктор на БКП в Добрич, който ръководи комисията по отнемане на земите от чифлика на Пенчо Атанасов, разказва: „След инструктажа, още на другия ден се събрахме голтаците, взехме рулетка и започнахме да мерим земите... Взехме 1500 дка и ги раздадохме на селяните“⁹³¹, а национализаторът Атанас Великов от с. Лозенец, Добричко, добавя гордо: „Когато излязохме от клуба на ОФ в село, където бяхме инструктирани да национализираме казана за ракия на Вълчо Петров, хората се обръщаха след нас. Ние бяхме толкова радостни... За нас това беше първата стъпка към изграждане на социалистическата държава“⁹³².

19.2.1. Свидетелство на Веселин Бончев за фамилия Бончеви от Добрич ⁹³³

Прадядо ми е преселник в Добруджа от Котел от края на XIX век. Грамотен, любознателен, започнал като овчар, оформил се като земеделец. Подарил свое място за училище в с. Узово, Ген. Тошевско (и досега съществува), лично осигурил от София първия селски учител около 1908 г. Отгледал шест деца, помогнал им да станат добри, честни и трудолюбиви стопани. Дядо ми поема риска и почти без средства заживява в Добрич от 1920 г., но не изоставя земята. Търговия, успех, загуби, нов успех и т.н. До това обаче се стига след откарване в Молдова през 1916 г., бягство оттам, участие във войните, три кръста за храброст, 25 годишно участие в активна дейност на „Популярна банка“, учредител на Съюза на запасното войнство в Добрич след 1940 г. и т.н.

Към 9 септември 1944 г. дядо ми е собственик на 386 дка земя и една постройка (склад за зърнени храни 440 кв.м.), има и къща в града. Чрез оказване на помощ и от семействата на съпругите на баща ми и чичо ми в същата тази постройка през октомври 1944 г. със заем от 1 млн. лв. от бан-

⁹³⁰ ДА – Добрич, ф. 82, оп. 1, а.е. 153, л. 225, резолюция от общоградско събрание на Окръжния синдикален съвет в гр. Добрич за готовността на работниците да разширяват и укрепват национализираните предприятия за изпълнение задачите от двегодишния народостопански план, 22 февруари 1948 г.

⁹³¹ ДА – Добрич, а.е. 57, с. 31, спомени, записани от ученици на ПМГ „Иван Вазов“ от Толбухин, по случай 40 години от национализацията на собствеността в НРБ.

⁹³² Пак там, с. 13. Спомени на Атанас Великов от с. Лозенец, Добричко.

⁹³³ По материали, предоставени от г-н Веселин Бончев от Добрич на авторите на настоящата книга.